

Esad Kurtović, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne. Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365-1521*, sv. 1-2. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2017, XII+969 str.

Povjesničar Esad Kurtović, redoviti profesor na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, odlikuje se u novije vrijeme među čestim posjetiteljima i korisnicima Državnog arhiva u Dubrovniku svojim marom u istraživanju srednjovjekovne svakodnevice i zaista zavidnim brojem objavljenih djela iz ove tematike. Među njima najpoznatija je monografija o vojvodi Sandalju Hraniću Kosači, dok su svoj odjek i u našoj javnosti imala djela “Vlasi Bobani”, “Konj u srednjovjekovnoj Bosni” i zbirka kraćih rasprava okupljenih pod naslovom “Iz povijesti dubrovačkoga zaleđa”, objavljena 2018. godine u izdanju dubrovačkog ogranka Matice hrvatske.

Već ovi naslovi dovoljno govore o autorovoj znanstvenoj zaokupljenosti istraživanjem povijesti srednjovjekovne Bosne i Hercegovine u čvrstoj simbiozi s dubrovačkim krajem, s naglaskom na životu malih ljudi, putnika i trgovaca koji su u potrazi za zaradom svojim poslovnim vezama premrežili cijelo područje. Promatrajući njihove napore kroz prizmu novčanih transakcija, autor je svoj doprinos razumijevanju tih složenih pitanja dao ranije knjigom “Iz historije bankarstva Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku”. Nakon navedenih monografija, sada nam nudi izdanje izabranih arhivskih dokumenata, iz kojih su zapravo i nastala sva njegova djela. Naime, težište autorova historiografskog rada leži na neposrednom pristupu neobjavljenim arhivskim vrelima, osobito serijama iz Dubrovačkog arhiva. Stoga je usporedno s temeljnim istraživačkim interesima odlučio objaviti ispise iz vrela, prvenstveno želeći približiti javnosti sadržaj važnih tekstova. Tom zadatku nije pristupio kao egdoticar, nego kao povjesničar. Kako je u uvodu upozorio, “zbirka koja je pred vama predstavlja ispise koji su rađeni tokom dužeg vremena istraživanja različitih tematskih okvira. Ispisi ne predstavljaju sistematsko ispisivanje sa unaprijed utvrđenim ciljevima da se sve ponuđeno iz svakog sveska prezentira u cjelini” (str. IX).

U interpretaciji ovog izdanja nameće se stoga dvojak pristup. Dok Centar za balkanološka ispitivanja ANU BiH ovo djelo svrstava u vrela za povijest srednjovjekovne Bosne (i to kao prvu knjigu te serije), mi ga možemo promatrati kao još jedan važan doprinos dubrovačkoj povijesti općenito. Knjiga ove vrste imala bi svoje mjesto i u seriji *Monumenta historica Ragusina* dubrovačkog Zavoda za povijesne znanosti HAZU, kao nastavak niza izdanja koja su priredili Gregor Čremošnik, Josip Lučić, Zdravko Šundrica i Nella Lonza radeći na

spisima dubrovačke Kancelarije s kraja 13. stoljeća, odnosno na knjigama odluka dubrovačkih Vijeća s kraja 14. stoljeća. Međutim, za razliku od njih koji su objavili sve arhivske zapise redosljedom kojim su ih pisari unosili, što ih je zbog prebogatog materijala ograničilo na vrlo uzak kronološki okvir od po svega nekoliko godina, Kurtović je primijenio sadržajnu selekciju, birajući samo dokumente vezane uz djelatnost trgovaca i putnika iz Bosne i Hercegovine u Dubrovniku. Time je mogao obuhvatiti puno širi vremenski okvir, od 1365. do 1521. godine, na što ga je motivirala i argumentacija da su unatoč osmanskom osvajanju Bosanskog Kraljevstva 1463. nastavili i dalje teći neki procesi koji su obilježavali srednjovjekovno društvo u cjelini i osobito sudbine malih ljudi, jer su se održali načelno isti trgovački putovi i načini poslovanja, a nadasve običaji koji su obilježavali svakodnevicu pojedinaca. U tom svjetlu tumačimo i zašto izbor ovdje objavljenih dokumenata završava baš s 1521. godinom: jer je tada nakon osmanskog osvajanja Beograda nesumnjivo učvršćena sultanova vlast na Balkanu, što je u velikoj mjeri utjecalo i na Dubrovnik i na došljake iz bosansko-hercegovačkog zaleđa u potrazi za razvojem trgovačkih veza.

Ponuđeno nam je više od četiri i pol tisuće dokumenata, transkribiranih iz 68 svezaka serije *Debita Notariae* (sv. 7 - sv. 74) i jednog sveska serije *Diversa Notariae* (sv. 31). Tako veliki opseg zapisa raspoređen je u dva sveska ovog izdanja, s time da paginacija listova teče kontinuirano. Za razliku od ranije spomenutih srodnih izdanja iz niza *Monumenta historica Ragusina*, gdje su dokumenti navođeni redom po izvornim listovima rukopisa, ovdje su ispisi samo zasebno numerirani, a u zagradi na kraju svakog od njih navedena je signatura i datum kad je neki spis nastao. Izabrani dokumenti u najvećoj mjeri govore o kreditnom poslovanju između došljaka iz bližeg zaleđa ili udaljenijih krajeva i Dubrovčana, a njihovi ugovori sklapani su u Dubrovniku, pred domaćim sucima i svjedocima.

Budući da je priređivač želio rasvijetliti neke tajne gospodarskih odnosa između Bosne i Hercegovine i Dubrovnika, naglasio je da je “za pregled trgovaca u srednjovjekovnoj Bosni ova serija [*Debita Notariae*] najvažnija” (str. IX). *Debita Notariae* zaista je jedna od najvažnijih serija za upoznavanje ne samo kreditne trgovine i gospodarstva u srednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku, nego i mnogih elemenata svakodnevice grada i njegovih stanovnika, pa tako i za svrhu koju je prepoznao Kurtović. Međutim, ona nipošto nije jedino vrelo. Mnogo značajnih informacija nude druge serije arhivskih dokumenata, poput zbirke oporuka (*Testamenta Notariae*), zapisa triju dubrovačkih vijeća, zatim pisama na Istok (*Litterae Levantis*) ili različitih zapisa dubrovačke

Kancelarije (*Diversa Cancellariae*). Autor je nesumnjivo svjestan te činjenice i preostaje nam samo složiti se sa stajalištem Emira Filipovića da bi na tragu ovog izdanja trebalo prirediti srodna djela s izabranim podacima iz navedenih arhivskih serija, ukoliko objektivne okolnosti to dopuste (Emir O. Filipović, "Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne. Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365-1521, prir. Esad Kurtović." *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 35/2017: 260).

U pripremi tih novih izdanja bilo bi dobro ujedno otkloniti neke nepravilnosti koje su se javile u ovoj knjizi. Zahvaljujući višegodišnjem iskustvu u radu s dokumentima iz Dubrovačkog arhiva, Kurtović je vješt i precizan paleograf. Čitatelj se može uvelike osloniti na njegovo razrješavanje kratica i pronicanje u zapletene latinske izraze, koje je drhtava ruka pisara ispisivala katkad jedva razumljivom sitnom kancelarijskom goticom i ranom humanistikom. O tome dovoljno svjedoči i desetak ilustracija dokumenata, objavljenih u prilogu na kraju knjige. Međutim, ima slučajeva u kojima bismo dali prednost drukčijim rješenjima od onih koje nam nudi. Ime poznatog notara iz kasnog 14. stoljeća, Giovannija Conversinija iz Ravenne, ovdje dolazi u obliku *Conversini da Gregnano* (dokument br. 173), ili čak *deli Stegnani* (dokument br. 187; taj oblik nije ni naveden u imenskom kazalu na kraju), ali u provjerenim znanstvenim raspravama danas prihvaća se isključivo pridjevak *del Frignano*. Nadalje, ime notara Ruška Hristoforovića s početka 15. stoljeća, koji se često na kraju raznih ugovora spominje i kao svjedok, dolazi u raznim oblicima: Ruscus - Ruschus - Rauschus, što nije na odgovarajući način popraćeno u imenskom kazalu na kraju knjige, jer nisu navedene sve postojeće varijante.

Osim ovakvih nedosljednosti s pisanjem osobnih imena, upozorimo i na različite oblike pisanja imena narodnosne skupine Vlaha: *moroblachus*, *morolachus*, *vlacchus* i *vlachus* na više mjesta. Pritom se u dokumentima br. 1376, 1377 i 1378, nastalima isti dan (14. lipnja 1445), uzastopno navode različite varijante imena. Uočene su također dublete kao *triginta* i *treginta* u velikom broju dokumenata. Za gramatičke nedosljednosti u morfološkom smislu primjer je riječ *perlabuch* (parlabuč, što znači prodavač na sitno, prekupac, čak i varalica, po mišljenju Vinka Foretića, *Studije i rasprave iz hrvatske povijesti*, prir. Miljenko Foretić. Split: Književni krug, 2001: 161). U dokumentu br. 4484 ta riječ nepravilno stoji u nominativu umjesto u dativu (*dare et soluere Collende Hiliich perlabuch*), dok je u dokumentu br. 4504 navedeno ime iste osobe kao u dokumentu br. 4484, s tim da *perlabuch* stoji pravilno u dativu: *dare et soluere Collende Hiliich perlabucho*. Ista nepravilna zamjena nominativa dativom

vidi se i u dokumentu br. 1384, gdje stoji *dare et solvere* [...] *tutores heredum* umjesto očekivanog *tutoribus heredum*.

Kao očit lapsus u pisanju spomenimo oblik *prime vice* (dokument br. 1391) umjesto pravilnog *prima vice*, dok se u izrazu *confessus fuit habuisse et recepisse a suprascripti debiti per solutione* (dokument br. 1372) promijenilo značenje zbog nepravilnog čitanja, koje bi trebalo glasiti *a suprascripto debitore pro solutione*. U dokumentu br. 1913 uz nepotrebno spajanje riječi *melius tenendum* potkrala se i greška u izrazu *medietas sit dictus ser Nicole*, gdje bi se umjesto nominativa *dictus* očekivao genitiv *dicti*. Mjestimice je netočno naveden izraz *proxime futurum - proxime futuros*, čime se uobičajeno označava rok do kojeg treba podmiriti neku obvezu. Tako u dokumentu br. 2066 stoji *ad festum Natiuitatis domini proxime futuros* umjesto očekivanog *ad festum* [...] *proxime futurum*, a u dokumentu br. 2077 *per totum mensem aprilis proxime futuros* umjesto *per totum mensem* [...] *proxime futurum*.

Nije potrebno nastaviti ovaj niz. Iako su srednjovjekovni pisari nerijetko znali griješiti, bilo bi ipak korisno u ovakvom izdanju upozoriti na odstupanja od prihvaćenog jezičnog standarda u svakom pojedinom slučaju, barem znakom (!). Također, budući da ovakvi tekstovi u izvorniku naprosto vrve raznim kraticama, priređivač je u uvodu mogao ukazati na to koje su najčešće prisutne kratice u tekstovima koje je prošao i kako ih je razriješio (a bilo bi primjereno i ostaviti u transkripciji neke od njih, osim elementarnog *etc*, uz uvodnu napomenu što označavaju).

Iako nije uobičajeno u srodnim izdanjima nuditi prijevode cjelokupne objavljene građe, ipak je teško prihvatiti priređivačevu odluku da se izostave čak i regesti uz objavljene dokumente. Na primjeru izdanja koja je ranije priredio Josip Lučić vidi se velika korist od elementarnih regesta (katkad je dovoljna i samo jedna riječ) za lakše razumijevanje i pregled građe, osobito u svrhu njezine lakše sistematizacije kroz poseban pregled na kraju djela kao dodatno kazalo. Osim toga, u kratkoj uvodnoj raspravi moglo se osvrnuti na jezične osobitosti objavljenih dokumenata, napisanih isključivo na latinskom jeziku. S te strane posebnu pohvalu zaslužio je Gregor Čremošnik, koji je još 1951. u prvom izdanju “Spisa dubrovačke Kancelarije. Zapisi dubrovačkog notara Tomazina de Savere 1278-1282” u predmetnom kazalu naveo značenja pojedinih, čak i za stručnu publiku teže razumljivih pojmova.

Nažalost, danas je sve češći slučaj da se predmetno kazalo u znanstvenim djelima uopće ne piše, pa se tako dogodilo i u ovom izdanju izabranih zadužnica

iz Dubrovačkog arhiva. Zahvaljujući suvremenoj tehnologiji, taj nedostatak može se djelomice ispraviti: na mrežnoj stranici objavljen je digitalni zapis knjige, koji je nakon učitavanja lako pretraživati po svim željenim kriterijima. Iako digitalno i slobodno dostupno izdanje jamačno ide na štetu prodaje knjige u tiskanom obliku, činjenica je da samo ovako stječemo cjelovit uvid u dragocjenu objavljenu građu, jer je nemoguće iz tiskanog kazala osobnih imena doznati, primjerice, koje su vrste novca bile tada u optjecaju, koje su bile vrste kredita i koliko su bile razvijene pojedine gospodarske grane, poput suknarstva ili trgovine solju, drvom i metalima.

Unatoč iznesenim primjedbama, ovo izdanje nesumnjivo zaslužuje pozitivnu ocjenu. Prije svega, objava srednjovjekovnih dokumenata u pravilu je nezahvalan zadatak, čija vrijednost tek s vremenom dolazi do izražaja. O tome ovom prilikom govori i zaista skromna naklada od svega 300 primjeraka. Pomoćne povijesne znanosti i paleografija u njihovom sklopu danas gube svoje mjesto u izučavanju povijesnih tema, pa je sve više stručnjaka primorano koristiti baš ovakva izdanja za potrebe vlastitih istraživanja. Napokon, samo arhivsko gradivo upravo se objavom najbolje čuva od oštećenja jer nakon toga može ostati pohranjeno na sigurnom, u primjerenim uvjetima u dubinama spremišta. Kurtovićevu izdanju pak treba poželjeti posve suprotnu sudbinu: što veću čitanost, što veću zastupljenost u javnim krugovima i što veću citiranost u novim historiografskim raspravama koje će sigurno potaknuti. Neovisno o tome promatramo li ga kao važan prilog povijesti srednjovjekovne bosanske države ili kao novi korak u poznavanju srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog Dubrovnika, pozdravljamo objavu ovog izdanja i nadamo se da će uslijediti novo na istome tragu.

Relja Seferović